

Brieven van Hendrik Conscience VI*

uitgegeven

door

GILBERT DEGROOTE †

276 - *Aan K. Miry*

Kortryk den 4en September 1867

Vriend Miry,¹

Ik zend u hiernevens het ontwerp van den eersten akt². Al wat moet gezongen worden, is daarin met rooden inkt geschreven. Ik herhaal het u : gy moogt u door den text in het geheel niet gebonden achten ; een opera is veeleer de schepping van den toondichter dan van den schryver. Hoe minder gy verandert of my doet veranderen, verkorten of byvoegen, hoe meer ik denken zal dat gy den stempel van uw persoonlyk genie in het werk wilt drukken.

Werk niet te haastig ; wy hebben al den tyd. Vindt gy dat hier of daar langere zangen, koepletten of zulk iets moet worden ingevoegd, laat het nog weten ; ik zal my haasten te doen wat gy verlangt.

Ik heb den hr Mulders van Brussel met zyne familie ten onzent gehad. Hy sprak my met ophef van uwen Frans Ackerman³, en twyfelt niet of dit werk zal een schoon succès behalen.

Ik heb hem gezegd dat ik voornemens was met u een opera te maken, met vrouwenchooren, balletten &c. Maar het sujet heb ik hem niet uitgelegd. Hy meent waarschyndlyk dat wy dit nog moeten zoeken. Van het opstellen van opera-libretto's of van andere tooneelgewrochten, heb ik geene ondervinding, alhoewel ik, tot het opstellen van ons opera, grondig heb pogen op te sporen, hoe andere ervarene schryvers dit doen. Indien gy het voordeelich achtte ons ontwerp en zelfs dezen eersten akt mede te deelen aan den kunstenaar-philozooof van den Vliegenberg, zoo doe het. Is er iemand in dit vak ervaren, dan zal het de vriend Destanberg⁴ zyn. Zynen goeden raad zal hy niet weigeren.

Doe daarmede naar uw oordeel.

* Zie *Handelingen Kon. Zuidnederl. Mij*, XX (1866), bl. 99-127 ; XXI (1867), bl. 109-233 ; XXV (1871), bl. 5-91 ; XXVIII (1874), bl. 5-48 ; XXXVII (1883), bl. 49-65.

Deze bezorgdheid heeft alleen voor doel, uwen drukken arbeid niet door myne onwetendheid der tooneelwetten geheel of gedeeltelyk te doen mislukken ; want voor my is dit opera-schryven, geheel buiten myn eenig vak, slechts een tydverdryf, waarin ik geen roem zoek.

In afwachting van eenige tyding van u, druk ik u vriendelyk de hand, en verzoek u, van mynentwege mevrouw Miry en hare lieve kinderen hartelyk te groeten.

Conscience

277 - *Aan L. Buyst*

Kortryk den 9 September 1867

Mynheer,

Ik heb uwe twee dichtstukken ontvangen. Daer ik nu zelf druk aen den arbeid ben, ontbreekt my tyd en vryheid van geest om uwe verzen, zoo als gy het noemt, te verbeteren. Daerenboven omdat ik geene ondervinding van verzendichten heb, is my deze taak zeer moeilyk.

Uw stuk de *Landverhuizer* is veel beter dan het andere.

De *Godverloochenaer* is een onderwerp dat veel kerniger en dieper wil behandeld worden dan uwe jongheid in het leven het u kan toelaten.

De *Landverhuizer* is in alle geval vryer en met gevoel bewerkt. Zyn gebrek is gerektheid. Het zou moeten eindigen met het vers :

Hem eeuwig dank, ik ben verhoord!

mits de vier daeropvolgende verzen aen het hoofd der strofe te schikken.

Er zyn ook laprijmen in : wat de Franschen, *Chevilles* noemen, hoewel dezen er nog door kunnen

In het vers : *Sinds ik het met myn kroost verliet*

hebt gy den klemtoon op *het* geplactst : dit is eene feil.

Iets dergelyks bestaet in de volgende verzen, waer de klem op toonlooze sylben staet :

Nog stonden *en* ik zie het wêe

Dan nog had lyden *en* ontbering

Herinnering gy leent nog tranen

Beroerd is in 't Fransch paralitique ; au figuré : misérable *ontroerd* moet het zyn

Op Welkers lief begroende zoomen

moet spraakkundig zyn op *welks*; Daar *welker* vrouwelyk is en *welkers* niet bestaet.

Na deze verbeteringen door u aen 't stuk toe te brengen, zou het wel als proeve van een ontluikend talent in een tydschrift kunnen opgenomen worden; maer, verre van alle letterkundige vrienden, is het my schier onmogelyk daervoor te zorgen.

Best ware het, dat gy het stuk zond naer den hr Rens¹, letterkundige te Gent, hem vragende of hy het niet geschikt vindt om in het *jaerboekje* opgenomen te worden. Het is in het *jaerboekje* dat al onze Dichters hebben gedebuteerd. Van dit tydschrift wordt telkens in al de dagbladen gesproken en de inhoudt ervan beoordeeld.

Ik zend u den *Landverhuizer* terug, om u toe te laten daerop de verbeteringen te doen.

Ontvang mynheer de uitdrukking myner hoogachting

Conscience

278 - *Aan L. Buyst*

Kortryk den 16 7ber 1867

Mynheer,

De verandering welke gy aen het einde van uw stukje *De Landverhuizer* hebt toegebracht, schynt my goed gelukt. Om u meerderen last te sparen, heb ik het gedicht zelf aen den heer Rens toegestuurd, met verzoek, my te laten weten welk zyn oordeel erover is en of hy het in het *jaerboekje* zal opnemen. Ik zal u later zyne beslissing mededeelen.

Hartelyken groet
Conscience

279 - *Aan L. Buyst*

Kortryk den 18 8ber 1867

Mynheer

Van een reisje terugkomende vind ik den hierbygevoegden brief van Mr Rens, aengaende uw Dichtstuk *De Landverhuizer* Gy zult zien dat Mr Rens eenige andere stukken van u verlangt, om daar uit te kunnen kiezen.

Indien gy aen zyne vraeg wilt voldoen, zal het genoeg zyn, de stukken te zenden aen *Mr Rens, Vlaemsch Letterkundige, te Gent*

Ontvang de verzekering myner achting

Conscience

280 - *Aan K. Miry*

Kortryk den 4 November 1867

Vriend Miry¹,

Toen ik uwen laetsten brief ontving, had ik u reeds de twee eerste akten teruggezonden. Aengaende uwe vraeg tot aenteekening der *nuancen*, ben ik bereid aen uwen wensch te voldoen, indien gy de twee akten my terugstuurt; maer ik denk dit geheel nutteloos, wel overtuigd als ik ben dat u dit niets zou zeggen wat gy niet weet en gevoelt.

Gy moogt uwen wil niet zoo veel overspannen; want daerdoor zoudt gy uwen geest kunnen vermoeien zonder voordeel voor uw werk. Heb geloof en betrouwen in u zelve. Dit is de tooverroede die den kunstenaer machtig maekt. Vrees niet meer, ga voort, lach, spuw in uwe handen en geloof dat gy een meesterstuk gaet maken. Er is hier geene kwestie van geheel anders te zyn dan in uwe vorige werken. Ik wil mynen zoeten, liefderyken en zangerigen Miry niet kwyt geraken. Blyf uwe natuur getrouw en volg uwe inspraek, met den enkelen wil het technieke en esthetieke gedeelte goed te overdenken, te bewerken en na te zien. Voor het overige: *go a head!* en *avant!* vooruit! en zie niet om. Schept u niet nutteloos moeielykheden die niet bestaan: licht van geest en moedigheid van harte, opdat de zoete zangen vry van uwe lippen kunnen vloeien!

In alle geval, myn goede Miry, ik ben geheel tot uwen dienst, en wat gy my aengaende ons gezamentlyk werk ook moget vragen, ik zal my haesten u te voldoen.

Uw verkleefde vriend
Conscience

281 - *Aan H. Van Brabander*

Leyden le 18 décembre 1867

Ami Van Brabander¹,

Je vous écris en toute hâte pour vous prévenir qu'il me sera impossible de me trouver à Courtrai pour le jour du banquet. A peine étais-je en Hollande² qu'il nous est venu des députations des localités les plus éloignées pour nous inviter à faire des lectures; il nous en est venu de Groningue, de la Frise et de Nieuwen Diep avec un grand nombre d'autres. Il y en a deux ou trois de ces démarches, dont le caractère ne nous a pas permis de refuser. Ainsi nous avons reçu une pétition couverte de centaines de signatures, nous suppliant d'obtempérer à un désir général et vif, etc etc.

On nous dit que nous avons beaucoup de succès; mais il nous est difficile de le mesurer, car le public semble ici très froid, et s'il

nous applaudit parfois, il sort des convenances ; car ici ce n'est pas l'habitude de manifester ses sentiments.

Les compliments aux amis. Je ne serai de retour que le 30.

Tout à vous

Conscience

282 - *Aan de heer Delacroix*¹

Kortryk 15 Januari 1868

H. Conscience, na deze beide stukken te hebben gelezen zend ze den heere Delacroix terug, met verzoek, hem te willen melden of de Jury² op maendag aenstaende zal vergaderen. (?)

Conscience

283 - *Aan J.P. Van Dieren*

Kortryk den 12 Maert 1868

Mynheer en Vriend Van Dieren

De gedachte, de platen myner werken in een album uit te geven, kan goed en voordeelig zyn. Zy beantwoordt, in alle geval, aen eenen wensch dien ik reeds dikwyls heb hooren uitdrukken, dewyl vele inschryvers op de volledige werken de afwezigheid der plaetjes betreuren. Opdat ik over de onderneming en over de doelmatigheid van uw prospectus zou kunnen oordeelen, hoef ik te weten 1° of de platen opnieuw worden gegraveerd 2° of de bezitters der volledige werken ze, na verkiezing, met hunne afleveringen en by behoorlyke bladzyde kunnen laten inbinden. — In dit geval zou deze bladzyde op de plaet zelve moeten worden aengeguld. — Ik wacht uw prospectus om verder daarover te spreken. Eerst heden, sedert een tiental dagen, kreeg ik een nieuw proefblad van *Zwitserland*. Nu, denk ik, zal het wat spoediger voortgaen.

De titel van het werk zal zyn, zooals ik het op nevensgaende blad stel : *Levenslust*¹ en anders niet. In de opdracht, insgelyks op volgende bladzyde gevoegd², zal ik uitdrukken dat het boek eene herinnering aen eene reis in Zwitserland³ is.

Nog geene nieuwe tyding van mynen zoon⁴.

Uw verkleefde dienaer en vriend

Conscience

284 - *Aan Michel Lévy frères*

Courtrai ce 22 Mai 1868

Messieurs¹,

Le 15 avril 1867 j'ai touché par voie de traite sur votre Maison, une somme de 500 fcs, à valoir sur mes honoraires pour la traduc-

tion des ouvrages *Valentin*, 2 vol., *Le Bourgmestre de Liège*, 2 vol. et *une Invention du Diable*, 64 pages.

Il me revient donc encore une somme égale de Cinq Cents francs, pour le recouvrement de laquelle je viens vous prier de vouloir bien me permettre de disposer sur vous à 8 ou 15 jours de date.

On vient de finir l'impression de mon dernier ouvrage. C'est un roman en 3 vol. ordin, dont l'action se passe en Suisse, pays que j'ai eu le bonheur de pouvoir visiter il y a deux ans.

En attendant une réponse favorable, je vous prie d'agréer l'assurance de ma haute estime et de mon dévouement.

Conscience

Messieurs

Messieurs Michel Levy freres Editeurs

à

Paris

285 - Aan Michel Lévy frères

Courtrai ce 6 juin 1868

Messieurs,

J'ai l'honneur de vous informer que selon votre autorisation, j'ai tiré sur votre Maison pour la somme de Cinq cents francs payable le 15 du mois courant.

Je n'ai que rarement l'occasion de voir Mr Coveliers¹, mais je tâcherai de lui faire comprendre qu'il est de son propre intérêt de mieux soigner la traduction de mes ouvrages.

Veillez, Messieurs, agréer mes remerciements ainsi que l'assurance de ma considération très distinguée

C[onscience]

Messieurs Levy frères, Libraires-éditeurs

à

Paris.

286 - Aan S.J. Van den Bergh

Kortrijk 16 Juny 1868

Waerde heer & vriend¹,

Gebruik makende van de toelating in uwen brief mij gegeven, heb ik my verstout zoo lang te wachten om op uwen minzame uitnoodiging te antwoorden. Het Congres² te 's Hage zal ik ongetwyfeld bywonen, en waerschylyk aen de discussie over een of ander

punt deelnemen ; maer eene bepaelde voordracht houden en daervan op voorhand de stof of den titel aenduiden, dit is my onmogelijk.

Er gaet in mynen maetschappelyken stand eene groote verandering gebeuren : eerstdaegs zal ik benoemd worden tot *Conservateur des musées modernes de peintures & de sculpture*³, en in deze hoedanigheid myne woonst naer Brussel overbrengen. Gedurende eenige maenden zal ik mynen tyd en mynen geest geheel toe te wyden hebben aen het *organiseren* der my toevertrouwde kunstverzamelingen en aen het *bestuderen* der daertoe noodige kennis.

Gelief dus my te verontschuldigen, en aenvaard, bid ik U, de verzekering myner hoogachting en vriendschap

Conscience

Den heere

S.J. Van den Bergh
te 's Hage.

287 - *Aan P. Génard*

Kortrijk 17 Oogst 1868

Vriend Genard¹,

Ik kom u eenen kleinen dienst verzoeken : Wees zoo goed, my in eenige woorden te zeggen, Wat aerd van instelling het *Musée moderne* te Antwerpen is ; hoe het wordt bestuurd en welke personen deel van het Bestuur maken. My ware het aengenaem te weten welke persoon of personen den meesten invloed op deze instelling of deze maetschappy kunnen uitoefenen.

Wildet gy mij deze inlichtingen met spoed bezorgen, ik zou er u dubbel dankbaer om zyn.

Uw Verkleefde vriend & dienaer
Conscience

288 - *Aan L. Buyst*

Kortrijk den 18 Oogst 1868

Mynheer Buyst¹,

Ik heb uwe twee brieven met de gedichten ontvangen. Gy verzoekt my, dezen te ontleden en u myn oordeel over elk stuk en tevens myne terechtwijzingen mede te deelen. Om zulks te doen zou ik schier zoo veel tyds behoeven als gy er noodig hadt om de gedichten te schrijven. Ik reis sedert twee maenden een of tweemaal ter week naer Brussel, en heb schier geen oogenblik over om aen letterkunde te denken. Zooveel het in myn vermogen is, wil ik echter aan uw verzoek voldoen.

Over het algemeen is in uwe stukken meer losheid in den gang, meer zuiverheid in het rym ; in een woord meer meesterschap over vorm en tael ; doch zy zyn meest te haestig bewerkt en niet vry genoeg van zwakke verzen en stoprymen. Dit is iets dat gy door oefening wel zult overwinnen, indien gy voor u zelve streng zyt en u de moeite tot zuiveren en kuischen getroost.

Het beste stuk is *de Vuurberg*, dat, na eenige *correctie*, zeer geschikt zou zyn om door eenen onzer compositeurs op muziek te worden gebracht. De toonzetter zou er veel schilderachtigs in aantreffen. Ik zal u hier eenige der noodige *Correcties* aenwyzen, volgens de Numéros die ik by de verzen heb gezet.

6. *Dof en verward geluid* mocht wel beter iets helders, galmend of schaterend zyn, om de gedachte der *vreugde* niet te beliegen

7. 8 en 9. Heb ik gewyzigd om het oneigene woord *zwieren* en het *kleine* lachje door juistere woorden te vervangen.

12 *Vaak* wil zeggen *dikwyls*. Dit is oneigen en dient veranderd te worden.

16 In *neerdalen* ligt de klem op *neer* en niet op *da*. Verbeter dit vers.

19. 20 en 21. Weggelaten om het lapvers *alomme te meest* te ontwyken.

Het moest taelkundig (*alomme om ter meest*) zyn

24 & 25 idem, veranderd, ten einde het lapvers *sa t feest opgesprongen*. te ontwyken.

33 De trommen paren of paren met elkander ; maer niet *paren zich* dat Fransch is.

38 en 39 Moest zyn „Reeds, lieveken zoet, *klinken* ons te gemoet muziek en zang”. Veranderd om de maat te behouden.

69 Het woord is *huldigen* niet *hulden*

113 Het woord is *rees* niet *rysde*

Anders is het stuk goed en licht berymd, en het zou, met eenige verbeteringen, eene goede plaets in een of ander onzer tydschriften innemen. Zuiver het nog wat, en zend het my weêr.

Een der goede stuks is insgelyks de *drenkelingen*, dat geheel den vorm heeft eener kleine cantate, en voor de muziek zeer wel zou geschikt zyn, indien het even als het vorige van onachtzaamheden ware gezuiverd.

Eergisteren heb ik Hiel gesproken. Hy heeft my gezegd dat uw gedicht *aen Rysel* in de toekomende aflevering of boekdeel van zyn tydschrift² zal opgenomen worden. Hiel was er ten uiterste over voldaan. Zoo zult gy, met eenig geduld en wat moeite, toch plaets nemen in de rangen dergenen die als dichters worden erkend door de dichters zelve.

Ik ben nog te Kortrijk, en weet niet juist wanneer ik naer Brussel zal gaen. Binnen drie weken meen ik.

Hartelyken groet
Conscience

289 - Aan Michel Lévy, frères

Musées Royaux
de
Peinture et de Sculpture

Bruxelles, le 20 8bre 1868.

N° _____

Messieurs

J'ai l'honneur de vous prévenir qu'usant de l'autorisation que vous m'en avez donnée par votre lettre du 7 de ce mois, j'ai tiré sur votre maison par une traite de mille francs, payable le 1er novembre prochain.

Je vous remercie infiniment de votre bienveillant avis; et je me permets d'exprimer le voeu de voir bientôt paraître le Bourgmestre de Liège, qu'une partie du public Belge attend avec quelque impatience.

Ma position a changé. J'ai été nommé dernièrement Conservateur des musées royaux¹, et depuis ce moment j'habite Bruxelles.

Votre humble & dévoué serviteur
C....

Messieurs

Messieurs Michel Levy frères
Editeurs.

290 - Aan L. Buyst

Musées Royaux
de
Peinture et de Sculpture

Bruxelles, le 10 9bre 1868

N° _____

Mynheer,

Ik heb uw dichtstuk de Zeeroovers ontvangen, te midden der drukke bezigheden myner verhuizing en myner vestiging in eene nieuwe wooning. Ik heb het eventwel gelezen, en het tamelyk goed bevonden, alhoewel het onderwerp voor eene Cantate my minder bevalt. Als zulke is *Waterloo* beter; maer om in muziek te worden gezet, zou het, myns dunkens, met eenen tweezang of sa-

menzang moeten eindigen, het recitatief van aerd te koud en te ernstig zynde om er eene cantate mede te sluiten.

In het algemeen doet gy zeer groote voorderingen in het gebruik der tael en in versbouw; dewyl ik zelf geen dichter ben, kan ik u niet verder meer helpen, zonder gevaer te loopen u slechten raed te geven. Anders kan ik niet doen dan uwe gedichten den H^r Hiel te overhandigen, met verzoek ze na te zien en er een of ander van in zyn tydschrift¹ te plaetsen. Hy heeft my zulks beloofd, en my gezegd dat hy allereerst het stuk *Aen Ryssel* zal opnemen. Beter ware het dat gy rechtstreeks met hem in briefwisseling kwaamt.

Gy zyt voor hem geen vreemde, en hy zou u, denk ik, met aenmoedigenden raed antwoorden indien gy hem schreeft.

Voor als nu weet gy, dunkt my, genoeg om goede verzen te kunnen maken, indien gy streng voor u zelve zyt en uit uwe stukken alles weert wat u zelve zwak of gewaegd schynt.

Heden nog zal ik uwe nieuwe stukjes den h^r Hiel behandigen.

Hartelyken groet
Conscience

Conservateur des musées royaux de
peinture et de sculpture
au Musée Wiertz
à Bruxelles

291 - *Aan L. Buyst*

Brussel den 5 X^{ber} 1868.

Mynheer,

Ik heb uwe dichtstukjes ontvangen en ze met genoegen gelezen. Allen zyn goed, maar er ontbreekt nog hier en daer iets aen. Ze te ontleden en u breedvoerig erover te spreken, daer toe ontbreekt my nu volstrekt de tyd. Te veel bezigheden en stoornissen overlasteren my. Ik zal de dichtstukjes den Heer Hiel overhandigen. Hy had my gezegd dat hy u ging schryven, doch heeft het waarschylyk nog niet gedaen.

Hiel woont: Van Dyckstraat 14

(rue Van Dyck 14, Schaerbeek, Bruxelles)

Het Nederduitsch tydschrift kost jaerlyks:

Voor Belgie 6fcs; voor Fransch Vlaenderen fcs 7.

Ik kon u wel doen aenteekenen als inschryver; maer het is beter dat gy u rechtstreeks tot Hiel wendet; dit is eene goede gelegenheid om hem te schryven en alzoo in Briefwisseling met hem te treden.

Ik groet u van harte

Conscience

292 - *Aan H. Van Brabander*

5 Dec. 1868

Ami Van Brabander¹

J'ai bien de la besogne ici, depuis mon arrivée à Bruxelles j'ai toujours eu de nombreux ouvriers dans la maison et puis par suite de la nouveauté de mon séjour ici, je me vois forcé à un tas de visites et de courses. Tout cela m'empêche de songer à la littérature pour le moment, et je vous assure que cela m'ennuie beaucoup.

Je ne sors pas le soir, ne pouvant trouver une société de bons coeurs et de chaleureux causeurs². J'y réussirai peut-être plus tard. En attendant je regrette tous les jours les amis de Courtrai, et souhaite que la Providence me fasse découvrir quelque part un Van den Hoeck, entourés d'amis pareils à vous autres tous.

293 - *Aan Maria Conscience*

Bruxelles ce 26 janvier 1869

Mardi à 7 h du matin

Marie¹,

Je n'ai pas le temps de vous écrire longuement. Votre lettre n'est pas sage. Vous, aussi bien que nous, devez en cette pénible circonstance montrer de la patience, être calme et espérer. Notre petit Henri² n'est pas plus mal, c'est à dire qu'il est très malade et que l'on flotte ici entre l'espoir et la crainte. Nous le fesons beaucoup boire et sans cesse. C'est difficile et douloureux, mais enfin il le faut. La boisson lui rend quelque force ; mais de là aussi résulte que ses fièvres, calmes jusqu'ici par son extrême faiblesse, gagnent en force et que le malade est plus agité. Dans cette maladie l'on ne peut rien prédire ni prévoir. Qui sait si cet épuisement même n'est pas une loi de la nature pour arriver à la guérison !

Vous ne pouvez pas revenir ici en ce moment. Je dois croire que Mr Tillieux³ a mal expliqué mon désir, sans cela vous ne témoigneriez aucunement l'idée de rentrer à la maison. Si vous ne pouvez rester à Courtrai, allez à Anvers chez l'oncle Charles⁴ ; mais là vous aurez très froid et vous vous ennuierez. S'il vous faut de l'argent, écrivez moi, je vous en enverrai. Je pense cependant que dans ces tristes circonstances vous aurez la sagesse et l'esprit (le coeur dirai-je plutôt) de ne faire aucune dépense qui ne soit strictement nécessaire, et dans ce cas vous ne pouvez pas encore avoir besoin d'argent. Quoiqu'il en soit, si vous étiez plus tard dans le cas d'avoir un besoin pressant, demandez de l'argent à Mme Janssens, Janssens père, Tillieux Wallays ou Masquelier ; je me ferai un devoir de le leur envoyer immédiatement.

Hild est déjà revenu ici ; mais je l'ai renvoyé au même instant ; il avait été chez Charles ; maintenant il est du côté de Furnes et ira à Lierre.

Pénétrez vous, je vous prie, des nécessités de notre situation, et de la conviction que ce que nous faisons est un pur sacrifice pour le bien de nos enfants

Espérez comme nous et tenez vous calme. Maintenant que nous remplissons nous mêmes les indications de Mr Tillieux, nous n'avons besoin de personne ici, vu que nous sommes quatre qui ne quittons le petit malade ni jour ni nuit.

Nos compliments les plus affectueux à Mme P. Janssens et aux amis de Courtrai

Nous vous embrassons

Ton père
Conscience

294 - *Aan Maria Conscience*

Courtrai¹ ce 27 janvier 1869
mercredi 11 h du matin

Marie,

Comme je vous l'ai télégraphié, notre petit Henri va beaucoup mieux. Hier matin à 6 heures, il était très, très mal ; mais cela était probablement une crise salutaire, car depuis ce moment, c'est à dire depuis près de 30 heures, il dort tranquillement, ne s'éveillant d'heure en heure que pour demander à boire ; et à force de répéter, il avale passablement d'eau. Il est très présent d'esprit et a encore beaucoup plus de force que nous ne croyions ; car il se retourne déjà seul dans le lit. Ça nous donne naturellement beaucoup d'espoir de le conserver ; mais dans cette maladie une simple fièvre peut détruire tout le mieux. Il nous est donc raisonnable de ne pas regarder comme certitude une apparence très favorable. Vous pouvez dire cela à Mr Tillieux quoiqu'il ait reçu le même télégramme que vous.

Mr Hiel a apporté pour vous les livraisons du Nederduitsch tyd-schrift. Je m'en suis servi pour lire pendant les longues nuits de veille.

Mr Van den Eede a apporté pour vous ses mélodies et un grand portrait.

Le notaire Crame (du bal) a déposé sa carte chez nous ; mais nous n'avons pas pu recevoir ces personnes, à qui l'on a dit le douloureux motif de notre empêchement.

Je ferai tout à l'heure mettre au chemin de fer une grande boîte en fer blanc, contenant pour vous

2 chemises

1 robe de nuit

1 pantalon
 1 jupon
 6 cols
 3 manchettes (paires)
 5 mouchoirs
 1 manteau de velours

La clef de cette boîte se trouve chez le boucher E. Pringiers, rue de l'église. Il faudra aller chercher cette clef, puis rendre la boîte au boucher, avec le billet indiquant la viande qu'il doit nous envoyer.

Remerciez bien en notre nom M^r & Mme Philippe Janssens et toute la famille Janssens. Félicitez aussi M^r & Mme Van der Cruyssen².

Excusez moi auprès de Mr Hypp Van Brabander, de ce que je n'ai pas encore répondu à sa lettre. Je n'ai pas la tête aux affaires maintenant.

Georges Debets a écrit à Henri pour lui souhaiter une guérison rapide. Vous comprenez que le pauvre petit ne peut lire cette messive.

Nos compliments à M^r & Mme Debets, la famille Valcke & tous les amis.

Nous vous embrassons de tout coeur
 Conscience

Soyez assurée que je vous ferai savoir à temps tout ce qui peut vous intéresser d'ici.

295 - *Aan Maria Conscience*

Vrydag 2 ure namiddag

Maria

Wy hebben uwe telegrams ontvangen en wachten Mme Capon
 Ritje is altyd in den zelfden toestand maer hy wordt zwakker en
 zwakker

Laet ons eventwel nog hopen
 Onzen groet aen M^r en Mad Janssens

C[onscience]

296 - *Aan L. Buyst*

Musée Royal
 de

Bruxelles, le 9 Mars 1869.

Peinture et de Sculpture

N°

Mynheer

Ik heb sedert Nieuwjaar zoo veel smart doorstaen, en na eene worsteling van zes weken zulken slag door de dood myner beide en

en eenige zoonen¹ ontvangen, dat ik nu nog gansch onbekwaem ben om aen iets anders te denken. Myn gemoed is krank ; op den tyd alleen hoop ik om eenige verlichting in dezen ergen geestestoestand te bekomen.

Myne vrouw en myne dochter zyn te Kortryk, om zich daar allengs te herstellen. Ik reis wekelyks van Brussel naer Kortrijk, en heb eigentlyk nu geene echte woonst.

Dit kan verklaren waerom ik u niet heb geantwoord, even min als aen dertig andere personen. Ik herinnerde my zelfs niet meer u een antwoord schuldig te zyn gebleven.

Uw gedicht over het verlies van een kind wil ik nu niet lezen ; later waerschyntlyk... De andere twee gedichtjes, zyn niet onverdienstelyk, doch onderwerp en behandeling zyn te gewoon.

Ik herinner my dat ik voor Nieuwjaer twee of driemael aen Hiel gesproken heb over het antwoord dat hy beloofd had u te zenden ; telkens heeft hy my geantwoord ; „morgen, morgen zeker”. Zie ik hem nu, dezer dagen, ik zal hem er weder van spreken.

Hiel heeft veel zorg en arbeid gehad om tot de uitvoering te geraken van zyn oratoria *De Schelde*². Deze uitvoering heeft eindelyk plaets gehad te Antwerpen en te Brussel met een ontzaglyk succès.

Nu valt alle aendacht en allen schryfarbeid my lastig ; later zal ik u misschien meer als kunstenaer kunnen antwoorden.

Ik groet u van harte
Conscience

297 - *Aan een onbekende*

Musée Royal
de
Peinture et de Sculpture

Bruxelles, le 20 Mars 1869

N° _____

Monsieur,

Quoiqu'il me répugne de donner ce qu'on appelle un autographe, je vous envoie ci joint quelques lignes de ma main. Ce sont des vers dans la langue dont je me sers pour mes travaux littéraires, c'est à dire en Flamand. En voici la traduction toute littérale :

Que sont les biens de la terre pour celui qui, inspiré,
Tient le coeur et les yeux
Levés vers le ciel ?

Pour celui dont la pensée puissante et rapide comme le vol de l'aigle,

atteint les soleils radieux,
Sources
De la lumière éternelle ;
Et voit, audela de ce monde, un monde meilleur ?
Agréé je vous prie l'assurance de ma Considération très distinguée
Conscience

298 - Aan H. Van Brabander

Bruxelles, le 23 mars 1869.

Ami Hippolyte,

En rentrant ici j'ai trouvé beaucoup de besogne et trois réunions auxquelles je devais assister. J'aurais bien bien voulu n'avoir aucun travail long ou sérieux à faire ; mais la crainte de sembler manquer de parole à un ami qui m'a tant et si cordialement obligé, m'a donné force et volonté.

Je vous envoie donc le discours sur l'instruction populaire¹, qui a fait le sujet de nos dernières conversations. Tout en cherchant à dire quelque chose de nouveau sur un thème tant rabattu, je me suis efforcé d'exprimer non mon opinion propre, mais la vôtre.

Maintenant faites en l'usage que vous jugerez convenable mais seulement en votre nom. Corrigez, augmentez, diminuez selon vos vues ou vos sentiments. Faites ces modifications en Français, envoyez les moi, je me hâterai de les mettre en Flamand, si toutefois vous le désirez. Je suis prêt à vous rendre tous les services que vous réclamerez de moi.

Ne laissez pas sortir mon manuscrit de vos mains.

H. Conscience

299 - Aan L. Buyst

Musée Royal
de
Peinture et de Sculpture
N°

Bruxelles, den 7 Juny 1869.

Mynheer,

Ik heb nu weder by Hiel geweest, om hem te herinneren dat hy zoo dikwyls beloofd heeft u te schryven. Nu versprak¹ hy my nog eens dat hy u deze week eenen brief zal sturen. Of hy het doen zal, weet ik niet. Hiel is sedert maanden druk bezig geweest tot het doen uitvoeren zyner Cantate *de Schelde*. Om de uitvoerders (300) te samen te houden, ze op te zoeken, en de verschillende

middelen te verzamelen, heeft hy zooveel arbeid en tyd noodig gehad, dat hy alle andere zaken heeft moeten verwaerloozen.

Nu is hy *bibliothecaris van het Nyverheidsmuseum*² benoemd (musée de l'industrie) en deze verandering van plaets overlaadt hem opnieuw met werk. Hy zegde my eergisteren dat er iets van u in de komende aflevering van zyn tydschrift zal verschynen.

Ik doe vele moeite om u met Hiel in briefwisseling te brengen; want, ik beken het u rondit, op het punt waer gy nu in de dichtoefening gekomen zyt, erken ik my zelve de noodige ervarenheid in dit vak niet, om u te raden of uwe voortbrengsels te verbeteren. Het uiterste van alles in de kunsten is de volmaektheid van den vorm, en daerom toch kan een dichter alleen oordeelen wanneer het nederlandschen verzen betreft.

Uwe Cantate de *gewetensstem* is zeer wel bewerkt, wat de gedachten betreft, misschien op het einde wat gerekt. Vele schoone, goede verzen. Hier en daar een stopregel, een oneigenwoord of iets hard, zoo als bijv.

Door 's bruidjes minnend hart (waerom een verkleinwoord?)

En denkt niet eens aen smart (waerom denken aan smart?)

Myn waerden gemaal

(te ceremonieel

Vaak betracht

(*lang* betracht niet *vaak*.)

Wees welkom, stond!

(Hard en niet natuurlyk)

haar

Hy *haren ega*

(*haren* feil-*ega* ceremonieel

blos had bleek gevaegd

(de wang had bleek gevaegd)

Een maget besmet

(doet andere gedachten

ontstaen

Gy vraagt my of gy kans hebt om dichter te worden?

Daerop kan ik slechts antwoorden, dat gy van den beginne daer toe eenen byzonderen aenleg hebt getoond, en nog niet opgehouden hebt, immer voortgang te doen, zoowel in de opvatting als in tael en in vorm. Ontmoediging moogt gy in uw hart niet toelaten; Ik weet en gevoel wel, dat te midden van Franschen³, verre van menschen die u kunnen begrypen, gy dikwyls genegen zyt om het hoofd te laten hangen; maer wy allen hebben dus tegen deze of andere hinderpalen moeten worstelen; en, zyn wy iets of wat geworden, dan zyn wy het waerschyndlyk aen deze levensmoeielijkheden zelve verschuldigd.

Het eenige waerover ik u rechtzinnig beklaeg, is dat gy uit het vlaemsche vaderland verwyderd zyt, en nimmer in den ommevang van Taal- en Kunstvrienden eenigen prikkel tot betrouwen en tot nieuwe pogingen kunt vinden.

Ik zal Hiel uwe Cantate ter hand stellen. Het spyt my dat hy u niet schryft. Hy toont zich anders voor u zeer genegen en beoordeelt zeer gunstig uwe verzen.

Ik groet u van harte
Conscience

300 - *Aan Jan Van Beers*

Brussel, 27 Juny 1869

Vriend Jan,

Ik weet waarlyk niet wat ik ga doen met de lyst van inteekening, dien gy my hebt toegestuurd. De Vlamingen in Brussel zien malkaar nooit; er is geen hoegenaamd gezelschap noch maatschappy, waar de Letterkundigen te samen komen. Gedurende al den tyd, dat ik my nu te Brussel bevind, heb ik nog niet eens naar de estaminet geweest, alleenlyk om reden dat ik niet weet waar iemand der onze te vinden. Daarenboven, de meeste Vlamingen zyn hier tegen elkander verbitterd om persoonlyke redenen. Om korter te zyn: ik ken hier niemand, leef geheel alleen en weet zelfs niet waar de Vlaamsche vrienden wonen. In zulken toestand der zaken kan ik niet doen wat gy van my verlangt. Daarenboven, ik ben nu bezig aan een nieuw werk¹ van drie of vier volumen, en alle ernstige arbeid ware my onmogelyk, ginge ik, buiten myne ambtsbezigheden, er nog anderen aanvaarden, die my zouden dwingen gansche weken rond te loopen. Noteert dat in Brussel schier elke Commissie eenen halven dag eischt.

Wel zal ik, waar het geval my eenige Vlamingen doet ontmoeten, dezen van de zaak spreken en hunne deelneming vragen; ook zal ik den eenen of anderen dag den advocaat De Gronckel opzoeken; maar ik beroep my op de voorwaarden door u zelve by myne aanvaarding gesteld, namelyk dat ik met geene byzondere werkzaamheden zou belast zyn.

Gy hebt beloofd my een lystje te zenden van personen, die hier byzonder met vader Mertens² bevriend waren. Stuur my dit lystje; het kan wellicht tot iets dienen.

Ik hoop dat uwe onpasselykheid nu voorby is, en wy welhaast uwen dichtbundel zullen mogen lezen en genieten.

Ik heb een reisje door Westvlaanderen gedaan, om het land ginder voor myn nieuw werk te studeren³; anders ware ik u zeker gaan bezoeken. Nu moet ik weder wat wachten.

Onze hartelyke groetenis van ons allen u en de uwen.

Conscience

276 - Afschrift, AMVC: C34/B1a Miry/32004⁸ met deze aantekening in potlood: „Afschrift naar afschrift genomen door P. Verheyden. In bezit van André Vanderbeek, pasteibakker Zurenborg”. - ¹*Vriend Miry*, zie br. 275, n. 1 - ²*van den eersten akt*; eerste bedrijf van de operatekst, *De dichter en zijn droombeeld*, die door Karel Miry getoonzet werd - ³*Frans Ackerman*: opera (1870) geschreven door Napoleon Destanberg en op muziek gezet door Karel Miry. Vgl. J.G. Frederiks en F. Jos Van den Branden, *Biografisch Woordenboek*, Amsterdam, bl. 200 - ⁴*Destanberg*: Napoleon Destanberg (1829-1875), toneelschrijver en journalist, was voornamelijk werkzaam in zijn geboortestad Gent. Vgl. J.G. Frederiks en F. Jos Van den Branden, o.c. bl. 199.

277 - Aut., AMVC: C34/B1a Buyst/25424⁴ - ¹*Rens*: Frans Rens (1805-1874), schrijver en dichter, gaf het *Letterkundig jaerboekje* (1834-1874) uit, waarin proza en poëzie werden opgenomen; hij was tevens opsteller en uitgever van *De Eendracht*, dat bijna de gehele geschiedenis van de Vlaamse beweging omvat. Vgl. J.G. Frederiks en F. Jos Van den Branden, o.c. bl. 645.

278 - Aut., AMVC: C34/B1a Buyst/25424⁵.

279 - Aut., AMVC: C34/B1a Buyst/25424⁷.

280 - Aut., AMVC: C34/B1a Miry/6898¹⁻¹ - ¹*Vriend Miry*: zie br. 275, 276.

281 - Afschrift uit pap. E.H. Bernaerts, AMVC: C34/B1a Brab/18845¹ - ¹*Ami Van Brabander*: Hippoliet Van Brabander, één van C. Kortrijkse vrienden, die voorzitter was van het *Comiteit ter ondersteuning der Gemeentescholen*, de *Schoolpenning* (1864); hij was tevens lid van de te Kortrijk opgerichte *Société littéraire* (1863). Zie brief 292. Vgl. A.C. Van der Cruyssen, *Mijne herinneringen aan Conscience*, Antwerpen, bl. 16, 89 - ²*en Hollande*: vgl. ook de brieven van Conscience uit Amsterdam van 19 en 25 dec. 1867 aan J.P. Van Dieren (ed. G. Degroote & J. De Schuyter, nrs 146-147).

282 - Handschrift C. 15754¹⁶³⁸: Bibliotheek Rijksuniversiteit Gent - ¹*Delacroix*: naar alle waarschijnlijkheid Désiré Delcroix (1823-1887), literator, ambtenaar, referendaris bij Binnenlandse Zaken, schreef o.m. romans in Conscience trant en toneelstukken (ed. G. Degroote en J. De Schuyter, br. 196) - ²*Jury*: jury die de driejaarlijkse prijs voor toneelliteratuur toekende - ³Hierna volgt deze aantekening: „Den W.E. heere Voorzitter Snellaert toegezonden met verzoek de vraag des heeren Conscience te beantwoorden en *des noodts* den heere Secretaris Stroobant de noodige inlichtingen te geven. Rogghé heeft door tusschenkomst van den vriend Heremans bevel ontvangen om exemplaren der mededingende stukken aen het ministerie te leveren, doch ik denk dat de boeken ons voor maendag aenstaende niet kunnen toegekomen zijn”.

283 - Fotocopie AMVC: C34/B1a Dier/18852^{1b} - ¹*Levenslust*: dit werk verscheen in 1868 bij J.P. Van Dieren te Antwerpen, in drie delen - ²*op volgende bladzyde gevoegd*: op de voorzijde van het tweede blad van deze brief had hij geschreven: *Levenslust* door Hendrik Conscience, alsook de vermelding: zie de opdracht hier achter. Die opdracht op de achterzijde van het tweede blad luidde: Herinnering aen ons reisje in Zwitserland - Mynen vrienden Karel Versnaeyen en Raymond De Deyn opgedragen - ³*Herinnering aen eene reis in Zwitserland*: Op het Congres ter bevordering der maatschappelijke wetenschappen te Gent op 13-20 sept. 1863, alsook op de gelijktijdige Arteveldefeesten ontmoette Conscience Karel Versnaeyen uit Brugge. Ze konden het blijkbaar zo goed met elkaar vinden, dat ze afspraken het volgende jaar samen een reis te ondernemen door Zwit-

serland. Deze reis werd inderdaad, samen met R. De Deyn, in 1864 ondernomen. Ze inspireerde Conscience tot zijn roman *Levenslust*. Zie hierover P. De Keyser, *Bij een portret van Hendrik Conscience uit 1863 in De Vlaamse Gids*, 1963, bl. 258 - ⁴Nog geene nieuwe tyding van mynen zoon : vgl. verscheidene brieven aan en van J.P. Van Dieren waarin over Hildevert en diens verblijf in Amerika (ed. G. Degroote en J. De Schuyter, o.m. nr. 153 en 154 : in deze laatste brief, nl. van 1 februari 1868, schreef Conscience ook : „Geen nader nieuws van mynen zoon”.

284 - Aut., in het bezit van Calmann-Lévy, Parijs - ¹Messieurs : kleine verschillen in deze definitieve versie tegenover het klad waarvan tekst in ed. G. Degroote - J. De Schuyter, bl. 255.

285 - Aut., in het bezit van Calmann-Lévy, Parijs - ¹Mr Coveliers : Félix Coveliers, op de bevolkingsdienst der Stad Brussel, vernamen we : CF „geboren te Leuven, 12-11-1827, advocaat, was alleen ingeschreven : rue de Louvain, 10, te Brussel, gedurende de jaartelling 1856-1866, zonder melding overlijden”. Vgl. ed. G. Degroote - J. De Schuyter, nr 98.

286 - Fotocopie AMVC : C34/B1b nr 18973 - ¹Waerde heer & vriend : Samuel Johannes Van den Bergh (1814-1868), was werkzaam als dichter, prozaïst en vertaler. Bekend van hem zijn *Reisindrukken, herinneringen en ontmoetingen op een uitstapje naar België*. 's-Gravenhage (1846). Vgl. : J.G. Frederiks en F. Jos Van den Branden, o.c., bl. 58. - ²Het Congres : het 10de Nederlandsch Taal- en Letterkundig Congres, gehouden te Den Haag in 1868 - ³Conservateur des Musées modernes de peinture & de sculpture : Conscience werd op 10 september 1868 benoemd tot Conservator van de Koninklijke museums van schilder- en beeldhouwkunst met woonst in het Wiertzmuseum te Elsenne-Brussel.

287 - Aut., AMVC : C34/B1a Gen/18861⁵ - ¹Vriend Genard : over P. Génard reeds in vorige brieven, nrs 102, n.1 ; 201 ; 273, n.1.

288 - Aut., AMVC : C34/B1a Buyst/25424⁸ - ¹Buyst : zie br. 268, 272 - ²zyn tydschrift : *Nederduitsch Tijdschrift* (1862-1869) waarvan Emmanuel Hiel omstreeks 1867 hoofdredacteur werd. In 1868 veranderde Hiel de naam van het tijdschrift in *Nederlandsch tijdschrift*. Vgl. : *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tiel-Utrecht, bl. 1039.

289 - Aut., in het bezit van Calmann-Lévy, Parijs - ¹J'ai été nommé dernière-ment Conservateur des musées royaux : zie br. 286, n. 3.

290 - Aut., AMVC : C34/B1a Buyst/25424⁹ - ¹zyn tydschrift : zie br. 288, n.2.

291 - Aut., AMVC : C34/B1a Buyst/25424¹⁰.

292 - Aut., AMVC : C34/B1a Brab./18845² - ¹Ami Van Brabander : zie br. 281, n.1 - ²une société de bons coeurs et de chaleureux causeurs : Conscience denkt ongetwijfeld aan de *Société Littéraire* (1863) te Kortrijk waarvan hij de bezieler was ; in deze kring werden de meest verscheidene onderwerpen aangesneden die aan de basis van een aantal werken van Conscience hebben gelegen. Vgl. A.C. Van der Cruyssen, o.c., bl. 26-28.

293 - Aut., AMVC : C34/B1 C/19027³ - ¹Marie : zijn dochter Maria - ²Henri : zijn jongste zoontje, getroffen door tyfus - ³Tillieux : dokter Edouard Tillieux, Kortrijkse familievriend en huisdokter van Conscience - ⁴Charles : broer van Mevrouw Conscience.

294 - Aut., AMVC : C34/B1c/19027⁴ - ¹Courtrai : moet „Bruxelles” zijn, brief was bestemd voor Kortrijk - ²Van der Cruyssen : Aldemar Camillo Van der

Cruyssen (1836-1926) vriend van Conscience en schrijver. Was lid van de *Société Littéraire* en schetste een portret van Conscience tijdens zijn Kortrijkse periode in *Mijne herinneringen aan Conscience* (Antwerpen, zonder jaartal).

295 - Aut. (klad van Conscience aan zijn dochter Maria), AMVC: C34/B1c/19027¹.

296 - Aut., AMVC: C34/B1a Buyst/25424¹¹ - ¹*de dood myner beide en eenige zoonen*: Hendrik (1857-1869) en Hildevert (1843-1869), vgl. brief aan J.P. Van Dieren (31 jan. 1869, ed. G. Degroote - J. De Schuyter, nr 173) - ²*De Schelde*: historisch oratorium van Emmanuel Hiel waarvoor Peter Benoit de muziek schreef.

297 - Aut., AMVC: C34/B1a.

298 - Afschrift uit Pap. E.H. Bernaerts, AMVC: C34/B1a Brab./18845³ - ¹*le discours sur l'instruction populaire*: naar alle waarschijnlijkheid moest de toespraak dienen voor de *Société Littéraire*. Zie br. 281, 292.

299 - Aut., AMVC: C34/B1a Buyst/25424¹² - ¹*versprak*: germanisme voor beloofde - ²*bibliothecaris van het Nyverheidsmuseum*: Emmanuel Hiel werd tot bibliothecaris benoemd op 25 mei 1869. Vgl. J.G. Frederiks en F. Jos Van den Branden, o.c., bl. 349 - ³*te midden van Franschen*: Leonard Buyst ging in 1865 naar Rijsel waar hij wever was in een fabriek. Van 1870 tot 1874 werkte hij bij de Franse Spoorwegmaatschappij. Hij keerde terug naar België in 1874. Conscience bezorgde hem een betrekking in het Wiertz-Museum. Vgl. J.G. Frederiks & F. Jos Van den Branden, o.c., bl. 133.

300 - Aut., AMVC: C34/B1a Beers/5050³ - ¹*een nieuw werk*: ongetwijfeld *De Kerels van Vlaanderen* - ²*lystje... van personen, die hier byzonder met vader Mertens bevriend waren*: die intekening werd gevraagd voor een publikatie over de in 1867 overleden Frans Hendrik Mertens. Zie br. 273, n.2 - ³*een reisje door Westvlaanderen gedaan, om het land ginder voor myn nieuw werk te [be]studeren*: deze studiereis hield zeker verband met zijn werk *De Kerels van Vlaanderen*.